

اسناد چوب نگاره‌ای نگاهی به چند مهر خرمن چوبی و کاربرد آنها

افسانه حصیری

مهر خرمن از نشانه‌های مالکیت در زندگی مبتنی بر تولید کشاورزی است. مهر خرمن عمدتاً برای مهر کردن خرمن‌های گندم و به ندرت جو در نظام ارباب - رعیتی مورد استفاده قرار می‌گرفت. پس از انجام برنامه اصلاحات ارضی، در سال ۱۳۴۱ شمسی و تغییر نظام زمین داری کلان، به سبب این که برای زارعان کاربردی نداشت، از مجموعه ابزار آلات و وسایل مورد نیاز کشاورزی به کنار افتاد، اما به عنوان شیئی که کاربردهای متفاوت و گوناگون از خرمن تا انبار داشته است، در تاریخ فرهنگ و تحولات اجتماعی دارای اهمیت قابل ملاحظه‌ای است. مهر خرمن نمونه‌ای از قفل و بند بود؛ قفل و بندی که ضمانت استحکام آن، بذاته، از جنس خود شیء یا بخشی از آن نبود، بلکه مهر خرمن در ضمانت استحکام خود از پشتوانه قدرت برخوردار بود. قدرت نظام زمین داری در این مورد، یک قانون نانوشته و به دفتر نیامده، عرف و سنت روایی یافته و در وجود شیء متمرکز و متبلور شده بود. چنین است که مهر بی‌آن که هیچ قفل و بندی مادی بر آن باشد، یا نگاهی بر آن گمارده باشند، خود نگیهان بود.

مهر خرمن‌ها علاوه بر پشتوانه قدرت نظام حاکم، پشتوانه ایمانی جامعه را نیز دارا بودند. این اسناد چوب نگاره‌ای، که گاه نام صاحب و تاریخ نیز بر آن حک شده است، در بن معنایی خود نشانی است نهاده بر پای یک پیمان نانوشته؛ پیمانی که در ضمیر ناخودآگاه وجدانی مردم یک منطقه نقش می‌بست. کاربرد این گونه مهرها در آذربایجان بیش از نقاط دیگر به چشم می‌خورد. مهر خرمن‌ها در منطقه جنوب سهند آذربایجان، به نام «شاقول» و «دژ» نامیده می‌شدند. مهر و نشان کردن محصولات که تولید عمده و خوراک اصلی مردم بود، ضمن این که در چهارچوب روابط اجتماعی و حقوقی افراد و گروه‌ها قرار می‌گرفتند، با مبانی اعتقادی جامعه و باورهای عامه نیز پیوند محکمی داشت. پیش از این که هنوز وسایل

جدید کشاورزی معمول نشده نبود، بعد از برداشت محصول، وقتی گندم به اصطلاح از باد در نیامده یا گندم خالص را به صورت کُپه‌ای مخروطی شکل در وسط خرمن تل انبار می کردند، تا در زمان مناسب به انبار یا بازار برده شود، آن را با این مُهرهای چوبی ممهور می کردند تا مورد تعرّض دیگران واقع نشود. همهٔ مُهرهای خرمن از چوب ساخته شده‌اند و سازندگان آنها نجاران محلی بودند. نقش و نگاره‌های آنها یا به صورت گودی و فرورفتگی است و یا به صورت برجسته و برآمده، نسبت به سطحی که کنده کاری می‌شد. اغلب این مُهرها به شکل چهار ضلعی موجودند. نمونه‌ای از مُهر خرمن های محلی منطقهٔ جنوب سهند استان آذربایجان شرقی برای نمونه ذیلاً آورده می‌شود:

